

DE CIBIS JUDAICIS

EPISTOLA.

CAPUT PRIMUM.

Novatianus presbyter Romanus in secessu suo, tempore persecutionis Decianæ, variis fratrum litteris provocatus, adversus Judæos post superiores duas Epistolas de Circumcisione et de Sabbato, etiam hanc de Cibis Judaicis edidit.

Et si mihi, fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille et inter præcipuos beatosque referendus est quo literas vestras et scripta suscipio; (quid enim me aliud nunc faciat ¹ liberio rem?) tamen non minus egregium diem et inter eximios arbitror computandum, ² quo similes vobis affectu debite charitatis remittens, et ego ad vos compari voto litteras scribo. Nihil enim me, fratres sanctissimi, tantis constrictum vinculis tenet, nihil tantis curarum ac sollicitudinum stimulis excitat et exagitat, quam ne jacturam vobis quamdam per absentiam meam putetis illatam, cui remedium committor dare, dum elaboro vobis me præsentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo et officium debitum, et cura suscepta, et ipsa ministerii imposita persona hanc a me litterarum scribendarum exposcant necessitatem, tamen vos illam plus exaggeratis, dum me ad scribendum frequentioribus litteris provocatis, et primum me licet ad ista charitatis solemnia magis impellit, dum sine cessatione in Evangelio vos perstare monstratis: ex quo efficitur, ut et ego vos litteris meis non tam instruam jam creditos, quam licitem paratos. Nam qui sincerum Evangelium et everetum ab omni perversæ labe doctrinæ non tantum teneatis, verum etiam animose docetis, magistrum hominem non queritis; qui rebus ipsis vos doctores esse monstratis. Currentes igitur vos exhortor et vigilantes excito, et *adversus spiritalia nequitiae* (*Ephes. vi, 12*) dimicantes alloquor, et *ad* ³ *brabium cursu vocationis in Christo* (*Phil. iii, 14*) tendentes impello: ut tam hæreticorum sacrilegis calumniis, quam etiam Judæorum

A otiosis fabulis calcatis et rejectis, traditionem solam Christi doctrinamque teneatis, ut condigne auctoritatem vobis ejus nominis vindicare possitis. Quam vero sint perversi Judæi, et ab intellectu suæ Legis alieni, ⁴ duabus epistolis superioribus, ut arbitror, plene ostendi, in quibus probatum est prorsus ignorare illos quæ sit vera Circumcisio, et quid verum Sabbatum; quorum adhuc magis ac magis cæcitas revincitur in hac epistola, in qua aliquid de Cibis ipsorum breviter disseritur: hinc etenim se solos sanctos, et cæteros omnes æstimant inquinatos.

CAPUT II.

In primis Legem spiritalem esse tradit; et proinde cum cibus primus hominibus, solus arborum fructus fuerit, et usus carnis accesserit: Legem postmodum subsecutam, quæ cibos discernens, quædam quasi munda concessit animalia, quædam interdixit quasi non munda, spiritualiter esse intelligentiam: præsertim cum pronuntiata sint omnia valde bona, et etiam immunda animalia ad sobolem in arca Noe reservata sint; quæ alioqui possent auferri, si propter inquinamentum suum aboleri debuissent.

Itaque in primis illud collocandum est, *Legem spiritalem esse* (*Rom. vii, 14*); quam si spiritalem negant, utique blasphemant: si ⁵ devitantes blasphemiam, spiritalem constituentur; spiritualiter legant. Divina enim divine sunt recipienda, et sancta utique asserenda. Cæterum culpa gravis inuritur, si terrestris et humana sacris et spiritualibus Litteris doctrina præstatur; quod ut ne fiat cavendum est. Caveri autem potest, si quæ a Deo præcepta sunt sic tractentur, ne auctoritatem ejus lædantur assumpta; ⁶ ne dum quædam impura et non munda dicuntur, institutio illorum infamem reddiderit institutorem. Videbitur enim, reprobando quæ fecit, opera propria damnasse, quæ quasi bona probaverat: et in utroque inconstans, quod hæretici quidem volunt, ⁷ videri

GALLANDII COMMENTARIUS.

CAP. I. — ¹ *Liberio rem*. Sic Pamelius. Mallet Latinus hilario rem.

² *Quo*. Hæc est lectio Gelenii et Pamelii. Welchmannus quod, minus recte. Mox Jacksonus edidit *affectus*. Sensus enim, inquit, videtur esse, *similes affectus vobis remittens*. Sed lectio vulgata planior. Vocem enim *similes* respicere putarim *litteras*, quarum paulo ante mentio.

³ *Brabium*. Editio Pamelii 1655, *bravium*. At Frobeniana et reliquæ Pamelianæ *bravium*. Sic etiam uterque editor Anglic. Statim vero *sursum* pro *cursu* e dicit Jacksonus, Græca respiciens *Philipp. iii, 14*.

τῆς ζωῆς κλήσεως, ubi Vulg. *supernæ vocationis*. Paulo post idem Jacksonus legendum suspiciatur et *condigne*.

⁴ *Duabus epistolis superioribus*. Altera nimirum *de Sabbato*, altera *de Circumcisione*, quarum meminit Hieronymus de *Vir. Illustr.* cap. 70. Sed hæc jamdiu intercederunt.

CAP. II. — ⁵ *Devitantes*. Sic recte legit Pamelius cum Gelenio. Corruptam vocem *denotantes* edidit Welchmannus ex Gagnæo. Jackson.

⁶ *Ne dum*. Ita Pamelius aliique. Welchmannus ex Gagnæo, *sed dum*.

⁷ *Volunt, videri denotabitur*. Sic distinguimus cum

denotabitur; dum aut quæ non erant munda benedixit, aut quæ benedixerat, quia et munda et bona, postea reprobavit quasi non bona, quippe quia non munda; cujus consequenter enormitas perpetua manebit et controversia, si perseverat ista Judaica doctrina, quæ omnibus viribus amputanda est: ¹ ut, dum quid enormiter ab ipsis traditur, a nobis tollatur: et operum suorum competens dispositio, et divinæ ² Legis congruens et spiritalis illatio remittatur. Sed ut ab exordio rerum, et unde oportet incipiam; cibus ³ primis hominibus solus arborum fuit fœtus et fructus (*Gen. i. 29*). Nam a pomis usum postea ad fruges contulit culpa, conditionem conscientiarum ipso ⁴ situ corporis approbaute. Nam et innocentia decerpentes alimenta ex arboribus, adhuc sibi bene conscios homines ad superna subrexit, et commissum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ soloque dejecit. Postea etiam (*Ibid. ix. 3*) usus carnis accessit, divina gratia humanis necessitatibus competentia ciborum genera ⁵ prorsus opportunis temporibus porrigente. Nam et teneros et rudes homines alere debebat mollior, cibus, ⁶ et non sine labore confectus, ad emendationem scilicet; ne iterum liberet delinquere, si innocentiam impositus labor non admoneret. Et quia jam non paradisos custodiendus, sed mundus totus fuerat excolendus, robustior cibus carnis offertur, ut ad emolumenta culturæ plus aliquid humanorum corporum viribus adderetur. Hæc omnia gratia (ut dixi) et dispositione divina, ne aut minus redderetur robustior cibus quo referti ad opera marcescerent, aut amplius tenerior, quo pro modo virum oppressi ferre non possent. Lex autem postmodum subsecuta cibus carnis cum discretione disposuit: quædam enim ad ⁷ usum, quasi munda contribuit et concessit animalia; quædam interdixit, quasi non munda, et ipsos edentes inquinatura. Et mundorum quidem hanc formam dedit, ut quæ ruminatione ruminent et ungulas findant, munda; immunda, quæ neutrum horum vel alterum faciant (*Levit. xi. 3, 4*). Sic in piscibus quoque ⁸ ea demum munda essent quæ cooperta squamis et ar-

A mata remigiis (*Levit. ix. 10*); at quæ contra, hæc esse non munda. Alitum quoque discrimen induxit (*Ib. v. 13*), ⁹ quidque aut reprobum judicaretur, aut mundum. Ita Lex solertiam maximam faciendæ animalium separationis instituit, quæ in unam benedictionis formam constitutio antiqua contraxit. Quid igitur dicemus? immunda ¹⁰ ne ergo animalia? Quid est enim aliud, non munda, quam quæ Lex a ciborum usibus separavit? Quid enim et illud quod jam diximus? Ergo institutor non mundorum Deus, et culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda produxit: quod utique dicere extrema summæque dementiæ est, Deum accusare quasi instituerit immunda, et divinæ majestati crimen inferre, quasi fecerit reprobata: præsertim cum et pronuntiata sint *valde bona* (*Gen. i. 31*), et quæ bona ut *crecerent et multiplicarentur*, benedictionem ab ipso Deo sint consecuta. Insuper etiam (*Ibid. vii. 2*) in arca Noe præcepto Creatoris ipsorum ad sobolem reservata: ut et necessaria probarentur, dum custodiuntur; et bona, dum necessaria, probarentur: licet ibi quoque sit ¹¹ discrimen adjectum. Sed tamen vel tunc institutio istorum non mundorum funditus potuisset auferri, si propter inquinamentum suum ¹² debuisset aboleri.

CAPUT III.

Non culpanda itaque immunda animalia, ne in Auctorem culpa revocetur: sed quando irrationale animal ob aliquid rejicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnari: In animalibus proinde mores humanos actus et voluntates depingi.

Quatenus ergo (ut Apostolo auctore monstravimus) spiritalis Lex ista spiritaliter recipienda est, ut Legis ratio divina et certa præstetur? Primo credendum est quidquid est a Deo institutum, mundum esse, et ipsa institutionis auctoritate purgatum: neque culpandum, ne in Auctorem culpa revocetur. Deinde Legem ad hoc filiis Israel datam, ut per illam proficerent et redirent ad mores bonos, quos ¹³ cum a Patribus accepissent, in Ægypto propter consuetudinem barbaræ gentis corruerant. Denique et decem Sermones illi in tabulis nihil novum docent,

GALLANDII COMMENTARIUS.

Jacksono; quod conjiciebat etiam Welchmanus. Al. *volunt videri, denotabitur.*

¹ *Ut, dum quid.* Existimat Welchmanus legendum, ut quod enormiter, Jacksonus vero, ut quidquid.

² *Legis.* Sic Pamelii editio 1635. Aliis placet *legi*. Mox pro *remittatur* rescribit Latinius *retinentur*: quæ lectio probatur Jacksono.

³ *Primis.* Ita editiones Pameliana: 1617, 1635, 1662; quæ vera videtur lectio. Al. *primus*.

⁴ *Situ corporis.* Quoniam versus terram declive est corpus in serendis et metendis frugibus.

JACKSON.

⁵ *Prorsus opportunis.* Sic Pamelius aliique. Alii vero *prorsus* omittunt.

⁶ *Et non sine labore confectus.* Hæc est lectio Pameliana. Sed aliquid deesse videtur, quo sensus constet; sic forte supplendum, *et proveciores* (subaudi *alere debet cibus*) *non sine...*

⁷ *Usum.* Esum legit Isidorus Hispalensis qui multa ex hoc Novatiani opere exscripsit, cap. ix. *Comment.*

In Levit. Sic etiam his legit Beda nostras Venerabilis: *Et germana videtur lectio.* Mox Isidorus Hispal. *quædam vero interdixit.* JACKSON.

⁸ *Ea demum.* Secuti sumus Jacksonum ita rescribenti ex ms. Woweri. Al. *eadem*.

⁹ *Quidque.* Legendum censent editores Anglici, ut, *vel quo quidque.*

¹⁰ *Immunda ne.* Ita ex Latino Pamelio et Jacksono. At Welchmanus edito Frobeniano ad hærens: *Immunda ne ergo animalia (quid est enim aliud non munda?) Quæ Lex a ciborum usibus separavit?* Paulo post idem Welchmanus edidit ex præcepto, Gagnæum exscribens. Sed ex Pamelio aliisque præpositionem omisit.

¹¹ *Discrimen adjectum.* Ita rescripsimus cum editoribus Anglicis. Al. *crimen adjunctum*.

¹² *Debuisset.* Censet Welchmanus legendum *debuisset*. Consentit Jacksonus.

CAP. III. — ¹³ *Cum a Patribus.* Isidorus, *cum ante a Patribus.* JACKSON.

sed quod obliteratum fuerat admonent : ut iustitia in illis, ignium more, quasi afflatu quodam Legis, sopita recalesceret. Proficere autem poterant intellecto plus in hominibus vitia fugienda, quæ Lex damnasset etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid rejicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnatur¹. Et si in eo aliquid quod ex natura habet quasi inquinamentum notatur; plus culpabile, cum illud contra naturam in homine comperitur. Ergo, ut homines² mundarentur, pecora culpata sunt; scilicet ut et homines qui eadem vitia haberent, æquales pecoribus æstimarentur. Quo pacto factum est, ut nec animalia damnarentur ab Institute, sui culpa; et homines in pecoribus eruditi ad immaculatam institutionis suæ possent redire naturam. Considerandum enim quomodo Lex munda et non munda discernit : *Munda*, inquit, *et ruminant et ungulam findunt*; immunda neutrum faciunt, aut ex duobus unum aliquid. Omnia ista unus artifex fecit; et qui fecit ipse benedixit. Institutionem igitur mundam utriusque conspicio; quia et qui instituit sanctus est, et quæ instituta sunt culpam non habent, dum hoc sunt quod facta sunt. Crimen enim numquam natura, sed voluntas perversa excipere consuevit. Quid ergo est? In animalibus mores depinguntur humani, et actus, et³ voluntates. Mundi, si ruminant, id est in ore semper habeant⁴ quasi cibum præcepta divina. Ungulam findunt, si firmo gradu innocentia, iustitiæ omnisque virtutis vitæ itinera conficiant. Eorum enim quæ in duas ungulas pedem dividunt, robustus semper incessus : dum lubricum partis alterius ungulæ firmamento fulcitur, et in vestigii soliditate retinetur. Sic qui neutrum faciunt, immundi sunt : quorum nec in virtutibus firmus⁵ ingressus est, nec divinatorum præceptorum⁶, more illius ruminatio, teritur cibus.

Nam et qui alterum faciunt, nec ipsi mundi, dum sunt ex altero debiles, nec in utroque perfecti. Hi autem sunt aut utrumque facientes, ut Fideles, qui mundi; aut alterum, ut Judæi et Hæretici, qui sunt inquinati; aut neutrum, ut ethnici, qui sunt consequenter immundi. Ita in animalibus, per Legem quasi quoddam humanæ vitæ speculum constitutum est, in quo imagines sanctionum considerent, ut plus vitiosa quæque hominibus contra naturam commissa damnarentur, dum etiam naturaliter in pecoribus constituta culpantur. Nam quod in piscibus⁷ squamis aspera pro mundiis habentur; asperi et hispidi et hirti et graves mores hominum probantur: quæ autem sine his sunt, immunda;⁸ quia leves et lubrici et infidi et effeminati mores improbantur. Quid enim vult sibi Lex cum dicit (*Levit. xi, 4*) *Camelum non⁹ manducabis*? Nisi quoniam de exemplo animalis vitam damnat¹⁰ enervem et criminibus tortuosam. Aut cum (*Ibid. 7*) *suem*¹¹ cibo prohibet assumi? Reprehendit utique cœnosam et luteam et gaudentem vitiorum sordibus vitam, bonum suum non in animi generositate, sed in sola carne ponentem. Aut cum (*Ibid. 6*) *leporem*? Accusat deformatos¹² in feminam viros. Quis autem (*Ibid. 29, 30*) *mustelæ corpus cibum faciat*? Sed furta reprehendit. Quis *lucertam*? Sed odit vitæ incertam varietatem. ¹³ Quis *stellionem*? Sed maculas mentium execratur. Quis (*Ibid. 13, 14, 16*) *accipitrem*, quis *milvum*, quis *aquilam*? Sed odit raptorem ac violentos, scelere *vulturum*? Sed execratur prædam de aliena morte quærentes. Aut quis (*Ibid. 15*) *corvum*? Sed versutas execratur voluntates. *Passerem* quoque cum interdicat, intemperantiam coarguit: quando (*Levit. xi, 16*) *noctuam*, odit lucifugas veritatis: quando (*Ibid. 18*) *cygnum* cervicis altæ superbos: quando (*Ibid. 10*) *charadrium*,

GALLANDII COMMENTARIUS.

¹ *Et si in eo... comperitur.* Hanc periodum in omnibus eruditus corruptam, in sanitatem reduxi ex ms. Woweri. Editt. habuerunt: *Et si in eo quod ex natura aliquid habet, quasi inquinamentum notatur; plus culpabile, cum illud contra naturam in hominem congeritur.* JACKSON.

² *Mundarentur... æstimarentur.* Isidorus *emundarentur... scilicet, ut omnes qui eadem vitia habebant, æquales pecoribus existimentur.* Id.

³ *Voluntates.* Sic Pamellius: Quam quidem lectionem confirmant Isidorus *Comment. in Levit. cap. ix*, Beda opp. tom. iv, *Exposit. in Levit. cap. xi*, et in *Levit. Quæst. cap. ix*; et Rabanus Maurus, tom. ii, in *Levit. Comment.* ut monuit Jak-onus. Gagnæus vero et Frobenius *voluptates*: atque hanc lectionem retinuit Welchmannus.

⁴ *Quasi cibum præcepta divina.* Ita legunt cum Pamellio Isidorus, Beda et Rabanus Maurus. Al. *quasi cibum quemdam.* Al. *q. c. quædam p. d.* JACKSON.

⁵ *Ingressus.* Malim *incessus*, ut paulo superius. Id.

⁶ *More illius ruminat.* Hæc posui ex ms. Woweri: atque ita legendum sagaciter arguatus est Welchmannus. Editti: *In ore illius ruminat.* Id.

⁷ *Squamis aspera.* Isidorus et Beda, *squamosa et aspera.* Mox pro *hirti*, Beda *hirsuti*: et *firmi in fide*, Isidorus. Id.

⁸ *Quia.... Quid enim, Beda, quibus.... Quid autem.* JACKSON.

⁹ *Manducabis.* Sic Isidorus et Beda, atque editt. Gagnæi et Gelenii. Sed Heb. Vulg. et vers. omnes *manducabis.* (Sic item edidit Pamellius.) Id.

¹⁰ *Enervem.* Isidorus in citatione legit *informem.* Sic etiam citant ex auctore Beda et Rabanus Maurus. Neque dubito quin hæc sit vera lectio: non enim *enerve* est animal camelus: sed est *informe.* Id.

¹¹ *Suem cibo.* In *cibum suem*, Beda et Rabanus. Id.

¹² *Deformatos.* Hoc vocabulum reduxi ex Latinio, et habet Isidorus. Editti *reformatos.* Beda *Exposit. in Levit.* legit *deformatos in feminas.* Id.

¹³ *Quis stellionem?... morte quærentes.* Editti luxatum hoc locum et sensu deficientem ita exhibent: *Quis stellionem? Sed maculas execratur prædam de aliena morte quærentes.* Quamnam porro illæ maculæ, prædam ex aliena morte quærentes? Nimirum fraudi fuit librario verbum *execratur*, semel iterumque positum: inquit cl. Wesselingius *Probabil.* cap. 36, pag. 320. Præventibus itaque viris eruditissimis, Jacksono heic et Wesselingio l. c. locum restituvimus ex Isidoro, qui Novatianum verbis usus est *Comment. in Levit. cap. 9.* Sic etiam ex auctore citant verba Beda et Rabanus Maurus, nisi quod habent *violento* pro *ac violentos*. Heic tamen haud præterire licet, eundem Novatianum

garrulam ¹ nimis linguæ intemperantiam : Quando **A** *vespertilionem*, quærentes tenebras noctis simul et erroris. Hæc ergo et his paria Lex in animalibus excratur : quæ in illis quidem non criminosa, quia in hoc nata sunt ; in homine culpata, quia contra naturam, non ex institutione, sed ex errore quæsitæ sunt.

CAPUT IV.

His accessisse et aliam causam, cur multa a Judæis ciborum genera tollerentur ; ad coercendam nimirum intemperantiam populi, uni Deo servituri.

Illis igitur ita se habentibus accesserunt et aliæ causæ, quibus multa a Judæis ciborum genera tollerentur : quod ut fieret, immunda multa sunt dicta, non ut illa damnarentur, sed ut isti coacerentur servituri uni Deo : quia ad hoc assumptos frugalitas decebat et gulæ temperantia, quæ semper religioni deprehenditur esse vicina, immo (ut ita dixerim) consanguinea potius atque cognata : sanctitati enim inimica luxuria est. Quomodo enim per illam parceretur religioni, cum non parceretur pudori? Non recipit luxuria Dei timorem, dum præcipitantibus illam voluptatibus, in solam fertur cupiditatem temeritatem : effusis enim habenis, sine ² more adnotis sumptibus quasi pabulis crescit excedens patrimonium cum pudore ; aut ut torrens aliquis ; e montium jugis cadens, non tantum opposita transcendit, sed illa ipsa in aliorum ruinam secum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiam populi, remedia sunt ista quæsitæ ; ut quantum luxuriæ deneretur, tantum bonis moribus adderetur. Nam quid aliud merebantur, quam ut ne omnibus escarum voluptatibus uterentur, qui divinis mannae epulis vilissimos Ægyptiorum cibos præferre ausi sunt, carnes jurulentas inimicorum atque dominorum ³ ante libertatem ponentes? Digni sane quos optata servitus saginaret, quibus male displicuerit et melior et liber cibus.

CAPUT V.

Et vero fuerit tempus aliquod, quo istæ umbræ vel figuræ exercendæ : postquam autem finis legis Christus supervenit, omnia jam dici ab Apostolo munda mundis ; et cibum verum et sanctum esse fidem rectam et immaculatam conscientiam.

⁴ Fuerit ergo tempus aliquod antiquum, quo

GALLANDII COMMENTARIUS.

locum ex Isidoro restituendum, ut et alia complura **D** pro saginaret, quod exhibent editiones Pamelianæ. JACKSON.

¹ Nimis linguæ. Isidorus et Beda, *nimis linguæ*. Mox vero iidem, *sed in homine* : quod probat. Paulo ante pro *superbos* legunt *superbiam* Beda et Rabanus Maurus. JACKSON.

CAP. IV. — ² Sine more. Legendum putat Welchmanus *sine mora*. JACKSONUS *sine modo*.

³ Ante libertatem. Sic Pamelii omnes editt. Wowerius, parile habet *libertati anteponentes*. Sed Welchmanus edidit *post libertatem ponentes* ; quæ est corrupta Frobenii lectio, sensui auctoris contraria. Paulo post idem Welchmanus ex Frobenio vitiose signaret,

istæ umbræ vel figuræ exercendæ, ut abstinendum esset a cibis, quos institutio quidem commendaverat, sed Lex interdixerat. Verum jam (Rom. x, 4) *finis legis Christus supervenit*, cuncta legis obscura reserans, ⁵ omnia quæ sacramentorum nebulis antiqutitas texerat. Magister enim venit insignis, et Doctor cælestis, et Institutor consummatæ veritatis, sub quo merito jam dicitur : (Tit. 1, 15) : *Omnia munda mundis, inquinatis autem et infidelibus nihil mundum, sed polluta sunt eorum et mens et conscientia*. Item alio loco (I Tim. iv, 4, 5) : *Quia omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei et orationem*. Rursum alibi (I Tim. iv, 1, 2, 3) : *Spiritus manifeste dicit, quod in novissimis diebus recedent quidam a fide attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum cauteriatam habentium conscientiam suam, prohibentium nubere, et abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt Deum*. Adhuc in altera parte (I Cor. x, 25) , *Omne quod in macello ⁶ venit, manducate, nihil requirentes*. Ex quibus constat omnia ista suis benedictionibus reddita, jam Lege finita : nec ad solemnitates ciborum esse redeundum, quas et certa imperaverat causa, et jam sustulit libertas Evangelica manumissione revocata. Clamat Apostolus (Rom. xiv, 17) : *Non est regnum Dei potus et cibus, sed justitia et pax et gaudium*. Item alio loco (I Cor. vi, 13) : *Esca ventri et venter escis ; Deus autem et hunc et hanc evacuabit : corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori*. Deus ventre non colitur, nec cibus (Math. xv, 17; Marc. vii, 19), quos Dominus dicit perire, et in secessu naturali lege purgari. Nam qui per escas Dominum colit, prope est, ut Dominum habeat ventrem suum. Cibus, inquam, verus et sanctus, et mundus est fides recta, immaculata conscientia, et innocens anima : quisquis sic pascitur, Christo convalescit ; talis epulator conviva est Dei : istæ sunt epulæ quæ Angelos pascunt ; istæ sunt mensæ quæ Martyres faciunt. Hinc est vox illa Legis (Deut. viii, 5) : *Non in pane tantum vivit homo, sed in omni verbo quod proficiscitur ex ore Dei*. Hinc illa Christi : (Joan. iv, 34) : *Mea esca est, ut faciam voluntatem ejus qui me misit, et ut consummem opus ejus*. Hinc

(Joan. vi, 26, 27) : *Quæritis me, non quia signa vidistis, sed quia manducastis de panibus meis, et saturati estis. Operamini autem non eam escam quæ perit, sed escam permanentem in vitam æternam, quam Filius hominis vobis dabit: hunc enim Pater signavit Deus.* Justitia, inquam, et continentia et reliquis Deus virtutibus colitur. ¹ Nam et Zacharias refert (Zach., vii, 6) : *Si manducetis, inquit, aut bibatis, nonne ² vos manducatis aut bibitis?* Exprimens cibos aut potus, non ad Deum pervenire, sed ad hominem: nec enim carnis Deus est, ut carne placetur; nec in has voluptates ³ attonitus, ut nostris gaudeat cibis. Deus sola gaudet fide nostra, sola innocentia, sola veritate, solis virtutibus nostris, quæ habitant non in ventre, sed in animo: quasque nobis acquirit divinus timor et cælestis metus, non terrenus cibus. Ex quibus congruenter insectatus est Apostolus (Coloss. ii, 18, 19) *superstitutionibus Angelorum servientes, inflatos a sensu carnis suæ, caput Christum non tenentes; ex quo omne corpus per nexum concatenatum, et fibula charitatis membris mutuis innoxum atque concretum crescit in Deum: sed illa servantes (Ibid. 21, 23) : Ne tetigeritis, ⁴ neque gustaveritis, neque contractaveritis; quæ imaginem quidem videantur habere religionis, dum corpori non parcitur; nullum tamen emolumentum omnino justitiæ, dum ad elementa quibus per Baptisma mortui sumus, voluntaria servitute revocamur.*

CAPUT VI.

Sed non ex hoc quia libertas ciborum concessa, luxuriam permissam esse, aut continentiam sublata et jejunia: hæc enim vel maxime decere Fideles, oraturos scilicet Deum, et acturos gratias non diebus tantum, sed et noctibus.

Sed non ex hoc statim quia libertas ciborum concessa, luxuria permissa est: nec quia liberalius nobiscum Evangelium ⁵ gessit, continentiam sustulit. Non, inquam, ex hoc ventri procuratum est, sed ciborum forma monstrata est: ostensum est quid juris esset, non quo in gurgitem cupiditatis iretur, sed quo Legis ratio redderetur. Cæterum nihil ita intemperantiam coercuit quam Evangelium: nec ita constrictas quisquam gulæ leges ⁶ delit, quam Christus: qui (Math. v, 5, 6) beatos legitur pronuntiasse, ⁷ sed

egenos; et felices esurientes atque sitiennes (Luc. vi, 24); miseros divites, quibus ad imperium ventris et gulæ servientibus voluptatum numquam posset ⁸ materia deficere, ne desinere servitus posset; argumentum felicitatis putantes, concupiscere quantum possint, nisi quod et sic minus possint, quam concupiscunt. Nam et (Ibid. xvi, 19) ⁹ Lazarum in ipsa fame ipsisque ulceribus et canibus divitis præferens, carnifices salutis ventrem et gulam coercerebat exemplis (I Tim. vi, 8). Apostolus quoque *habentes*, dicendo, *victum et vestitum, his contenti sumus, frugalitatis et continentiae legem dabat; perum existimans profuturum esse quod scripserat, etiam exemplum se scriptorum suorum dabit, subjiciens non immerito esse (Ibid. 10) omnium malorum avaritiam radicem, sequitur enim præcurrentem luxuriam.* Quidquid hæc per vitia consumpserit, illa per scelera restituit, ¹⁰ orbe criminum recuso, ut rursum luxuria eximat, quidquid avaritia congesterat. Nec tamen desunt inter ista qui, cum sibi nominis Christiani vocem induerint, exempla præbeant intemperantiæ et magisteria: quorum usque eo vitia venerunt, ut et ¹¹ jejuni matutino tempore bibant, non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas et inanes adhuc venas infusa statim post somnum vina descenderint: minus enim ¹² quæ libunt sapere videntur, si inter vina cibi permisceantur. Videas ergo tales novo genere adhuc jejunos et jam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes: quorum ¹³ quisquis salutat, non osculum dat, sed propinat. Quid isti post cibum faciant, quos ebrios invenit cibus? aut quales istos sol in occasu relinquit, quos jam marcidos vino oriens aspicit? Sed quæ detestanda sunt, non sunt nobis exempla duenda. Sumenda sunt enim ea sola quibus animus noster melior reddatur: et licet in Evangelio per omnia ciborum redditus nobis usus sit; tamen intelligitur redditus, sed cum lege frugalitatis et continentiae. Hæc enim vel maxime decet Fideles, oraturos scilicet Deum, et acturos ei quidem gratias, non diebus tantum, sed et ipsis noctibus: quod fieri non poterit, si somnum gravem et molem pectori impositam mens cibo vinoque sopita non valuerit excutere.

GALLANDII COMMENTARIUS.

¹ Nam et. Nam ut legendum suspicatur uterque D editor Anglic.

² Vos. Sic habent LXX, Syr. et Arab. Vobis Heb. et Vulg. ut apparet ex Hieronymi Comment. in locum. JACKSON.

³ Attonitus. Ex conjectura utriusque Anglicani editoris legendum attentus, vel intentus.

⁴ Neque gustaveritis. Hæc Novatiano restituerunt editoris Anglicani, e cuius textu propter neque repetitum librorum incuria excidisse videntur.

CAP. VI. — ⁵ Gessit. Existimat Welchmannus legendum egit.

⁶ Dedit. Vox ista deest in editis Pamelii: sed eam agnoscunt Gagnæus et Frobenius; et sensus eam postulare videtur. JACKSON.

⁷ Sed egenos. Particulam sed expunxit Jacksonus. Quid vero, si *ἐπιμαρτυρίας* eam scripserit auctor?

⁸ Materia. Hanc vocem restitui ex Ursino et Wowero. Editi corrupte mater. JACKSON.

⁹ Lazarum... præferens. Hæc posui ex ms. Wowero. Editi vitiose, Lazarus... perferens; omituntque intermedia, et divitiis. Al. vero pro canibus legitur carnis. Id.

¹⁰ Orbe... ut rursum. Uterque editor Anglic. mallet, ut orbe... rursum.

¹¹ Jejuni. Hæc vox est genuina, ut monstrat mox sequens jejunos. Et sic legit Latinius. Male Pamelius jejunii; apud quem male iterum per somnum. JACKSON.

¹² Quæ libunt. Sic reposui ex ms. Wowero. Mox Pamelium sequor rescribens, si inter vina cibi. Gagnæus et Frobenius, si intestina cum cibus: quam corruptam lectionem recudit Welchmannus. Id.

¹³ Quorum quisquis. Hæc est lectio Frobeniana quam expressit Welchmannus, pro Pameliana quorum

CAPUT VII.

Cavendum etiam esse ne quis licentiam istam in tantum putet profusam, ut ad immolata idolis possit accedere.

Sed quod in ¹ usu ciborum vel maxime custodiendum sit, cavendum est ne quis licentiam istam putet in tantum ² profusam, ut et ad immolata simulachris possit accedere. Quantum enim ad creaturam Dei pertineat, omnis munda est: sed (I Cor. x, 20, 21) cum dæmoniis immolata fuerit, inquinata est tamdiu, quamdiu simulachris offeratur: quod mox

Atque factum est, non est jam Dei, sed idoli; quæ dum in cibum sumitur, sumentem dæmonio nutrit, non Deo, convivam illum simulachro reddendo, non Christo: ³ ut merito faciunt et Judæi: quorum ciborum ratione perspecta, et consilio Legis considerato, et Evangelicæ gratiæ beneficio cognito, et temperantiæ rigore servato, et simulachris immolatorum inquinamento repulso, regulam veritatis per omnia custodientes, Deo gratias agere debemus per Jesum Christum Filium ejus Dominum nostrum; cui laus et honor et claritas in sæcula sæculorum. Amen

COMMENTARIUS.

quisque. Nimis enim dura esse illa videtur, quam in textum intulit Jacksonus ex ms. Woweri, quorum quos quisquis.

¹ *Usu.* Sic ex ms. Woweri editorum lectionem usum emendavit Jacksonus: atque ita legendum conjecerat Welchmanus.

CAP. VII. — ² *Profusam. Permissam* Isidorus, qui et mox legit *perlinet.* JACKSON.

³ *Ut merito faciunt et Judæi.* Si nihil desit, quod tamen suspicor, sensus est: ut Judæi etiam a cibis abstinent, qui idolis immolati sunt. WELCHM. — Neque aliter JACKSONUS.

NOVATIANI

AD S. CYPRIANUM EPISTOLA,

CLERI ROMANI NOMINE SCRIPTA,

CYPRIANO PAPÆ

PRESBYTERI ET DIACONI ROMÆ CONSISTENTES, SALUTEM.

ARGUMENTUM. — Deo se primum commendat, deinde et fratribus. Romanorum fides ob Apostolo laudata. Libellaticorum scelus negantium sceleri oppar. Lenitate nimia lapsos excipere summa crudelitas. Confessorum litteræ ad disciplinam ecclesiasticam conservandam plurimum conducebant. Cypriani etiam litteræ confessoribus utiles. Expectanda Ecclesiæ pax et constitutus Episcopus, antequam lapsis pax detur. Pulsent Ecclesiæ fores lapsi, sed non confringant.

I. Quamquam bene sibi conscius animus, et Evangelicæ disciplinæ vigore subnixus, et verus sibi in ² decretis cælestibus testis effectus, soleat solo Deo giudice esse contentus, nec alterius aut laudes petere aut accusationes pertimescere, tamen geminata sunt laude condigni, qui cum conscientiam sciunt ³ Deo C

B soli debere se judici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est; qui pro tua verecundia et ⁷ ingenita industria, consiliorum tuorum nos non tam judices voleisti quam participes inveniri: ut in tuis rebus gestis laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus, et tuorum consiliorum honorum coheredes, ⁸ quia et affirmatores, esse possimus. Idem enim omnes credimur operati, in quo deprehendimur eadem omnes censura et disciplinæ consensione sociati. Quid enim magis aut in pace tam aptum, aut in bellis persecutionis tam necessarium, quam debitam severitatem divini vigoris tenere? quam qui remiserit, instabili rerum cursu erret semper necesse est, et huc atque illuc variis et in-

VARIORUM NOTÆ.

⁴ *Diaconi.* Diacones edit. Spirensis 1471 et vetus in-nominata. Et sic inscribitur (epistola xxx, edit. Baluz.) apud Cyprianum. Utroque modo scripserunt auctores ecclesiastici: et vox *diaconibus* frequenter occurrit in epistolis Cyprianicis. JACKSON.

I. — ² *Decretis cælestibus.* Hanc lectionem reperi in octo codicibus antiquis. Angli movent in codice Vaticano legi *castris cælestibus.* Quam lectionem merito ait Rigaltius sibi non placere. BALUZ.

³ *Deo soli debere se judici.* Cod. Vern. apud Fellum,

Dei solius debere se judicio. Conjecit Jacksonus legendum, *Deo soli debere subjici.* Sed lectionem vulgata[m] comprobare videtur ipsemet auctor, qui paulo ante dixit, *solo Deo judice esse contentus.* CONSTANT. GALLAND.

⁷ *Ingenita.* Deest hæc vox in cod. Lincol Paulo post deest item in eodem cod. et in edit. Spir. vox *bonorum.* Utrumque recte omissum, ut videtur. GALLAND.

⁸ *Quia.* Cod. Vat. qui. Mox Lincol. *operari.* Sed recte